

En illusion av orättvisa? Hur information om rättvisa minskar själviskt beteende

nr 8 2021 årgång 49

Att felaktigt uppfatta en tävling som orättvis kan få människor att agera själviskt. I ett experiment undersökte vi hur information om att en tävling var rättvis påverkar själviskt beteende. Försöksdeltagarna tävlade i par och hälften av deltagarna fick information om att tävlingen var rättvis. Efter tävlingen avgjorts kunde förloraren ta pengar från vinnaren och vinnaren kunde ge pengar till förloraren. Resultaten visar att informationen om tävlingens rättvisa minskade själviskt beteende bland de som förlorade tävlingen (förlorarna tog mindre), medan vinnarnas beteende inte påverkades. Studien visar på vikten av att stärka människors övertygelser om rättvisa för att förhindra själviskt och oetiskt beteende.

Vinnare klagar sällan på domaren. Förlorare däremot, brukar ofta beklaga sig över domarens felaktiga beslut för att förklara sin brist på framgång. Detta fenomen förekommer även bland akademiska forskare som ofta klagar på inkompetenta granskare när deras artiklar blir refuserade, men som inte skänker en enda tanke till det granskande teamet när deras artiklar blir accepterade för publikation. Denna tendens, att inte se världen som den är – utan *som man vill att den ska vara*, blir tydligast under tvetydigheter där det finns utrymme att tolka situationer på olika sätt (Dunning m fl 1989). Människor är ofta angelägna att ha en positiv självbild, vilket gör att de ofta förklarar sina framgångar med interna egenskaper (t ex deras talang och skicklighet), medan misslyckanden förklaras med externa faktorer (t ex en ojämn spelplan, otur, m m, t ex Kelley och Michela 1980; Miller och Ross 1975; Zuckerman 1979). Men eftersom förmågan att skapa en positiv självuppfattning är begränsad av de tillgängliga bevis man har för att upprätthålla sådana förskönande självbilder (Pyszczynski och Greenberg 1987), söker individer efter och tar till sig information som upprätthåller sådana övertygelser. Som en konsekvens har människor bättre minne av sina nackdelar och de motgångar som har övervunnits, än de fördelar och privilegier som de har dragit nytta av (Davidai och Gilovich 2016). I konkurrensutsatta kontexter kan detta leda till att människor tror att de har stött på större hinder än deras konkurrenter.

Trots att felaktiga uppfattningar om fördelar och nackdelar kan dämpa känslan av obehag efter ett misslyckande kan det få skadliga konsekvenser för människors beteende och för samhället. Att t ex se sin brist på framgång som orsakad av en orättvis process, när den i själva verket varit rättvis, kan få människor att avvisa tävlingsresultat, ifrågasätta dess giltighet och känna sig berättigade till större förmåner än de har fått. Utan objektiv infor-

**KAJSA
HANSSON,
EMIL PERSSON,
SHAI DAVIDAI
OCH GUSTAV
TINGHÖG**

Kajsa Hansson är doktorand i nationalekonomi vid Linköpings universitet och tillhör forskningsgruppen JEDILab.
kajsa.hansson@liu.se

Emil Persson är docent i nationalekonomi vid Linköpings universitet och tillhör forskningsgruppen JEDILab.
emil.persson@liu.se

Shai Davidai är doktor i psykologi vid Columbia Business School. sd3311@columbia.edu

Gustav Tinghög är biträdande professor i nationalekonomi vid Linköpings universitet och forskningsledare i forskningsgruppen JEDILab (se JEDILab.weebly.com).
gustav.tinghog@liu.se

mation om procedurrättvisa kan människors felaktiga uppfattningar av orättvisa få dem att agera på själviska sätt för att ”jämna ut spelplanen”. För att undersöka om det finns ett samband mellan själviskt beteende och uppfattningar om huruvida framgång beror på rättvisa spelregler gjorde vi en analys av data från World Value Survey (Inglehart m fl 2014). Analysen visar att människor som anser att framgång i livet till stor del beror på tur och kontakter har mer accepterande attityder till oetiskt ekonomiskt beteende än människor som ser framgång som ett resultat av hårt arbete och ansträngning. När människor tror att framgång i livet till stor del orsakas av ojämlika möjligheter tenderar de att vara mer toleranta mot beteenden som stöld av egendom och att fuska till sig statliga förmåner (Hansson m fl 2021). Korrelationsdata visar alltså att människor är mer förlåtande till själviskt beteende om de uppfattar spelreglerna som orättvisa.

Mot denna bakgrund ska vi i denna artikel presentera resultat från en nyligen genomförd experimentell undersökning om i vilken utsträckning uppfattningar om procedurrättvisa har en *kausal* påverkan på själviskt beteende (Hansson m fl 2021). Mer specifikt undersökte vi om information om procedurrättvisa i en konkurrenssituation kan minska människors vilja att engagera sig i själviskt beteende. Vi genomförde ett ekonomiskt experiment där deltagare tävlade i par. Efter att deltagarna hade fått veta om de vunnit eller förlorat tävlingen randomiserade vi in deltagarna till två olika grupper: hälften av deltagarna informerades om tävlingens procedurrättvisa, medan den andra hälften av deltagarna inte fick denna information. Slutligen, i den tredje delen av experimentet, fick deltagarna bestämma hur de ville fördela inkomster mellan sig och sin motståndare. Vi testade tre huvudhypoteser: Först testade vi om förlorare som blir informerade om procedurrättvisa agerar mindre själviskt (dvs tar mindre pengar från vinnarens prissumma). Sedan undersökte vi om deltagare som förlorar tävlingen uppfattar tävlingen som mer orättvis än vinnarna av tävlingen. Slutligen undersökte vi om det finns ett samband mellan deltagarnas uppfattningar om tävlingens (o)rättvisa och deras själviska beteende.

Vår studie bygger på tidigare forskning om vad som brukar kallas för ”det moraliska svängrummet”. Detta innebär att även om människor ofta agerar rättvist när de har tillräcklig information för att välja mellan ”rätt” och ”fel” (Camerer 2011; Fehr och Schmidt 1999), tenderar de att utnyttja tvetydigheter i beslutsfattande miljöer (ett s k moraliskt svängrum) för att agera själviskt (för en översikt se Dana m fl 2012). Mer specifikt har denna forskning visat att när det finns tvetydigheter om konsekvenserna av ens handlingar kan människor ofta motivera mer själviskt beteende. Det har t ex visat sig att människor tenderar att tolka risk (Exley 2016) och vag information (Haisley och Weber 2010) om konsekvenserna av deras handlingar på ett sätt som får deras själviska beteende att inte verka omoraliskt. Således verkar människor få mer nytta av att *känna sig* moraliska än ett genuint intresse av att *vara* moraliska (för en översikt se t ex Gino m fl 2016). Vi byggde vidare på denna litteratur genom att undersöka hur osäkerhet

om *procedurer* påverkar själviskt beteende, i stället för hur osäkerhet om *konsekvenser* påverkar själviskt beteende. Framför allt var vi intresserade av att ta reda på om information om procedurrättvisa kan användas för att effektivt minska själviskt beteende. Experimentella studier visar nämligen att processrelaterad rättvisa spelar en viktig roll för själviskt beteende (Akba m fl 2019; Konow 2000; Tinghög m fl 2017). När institutioner bryter mot normer om rättvisa procedurer tenderar människor att engagera sig mer i oetiskt beteende som fusk (John m fl 2014), lögn (Banerjee m fl 2018), stöld (Greenberg 1990) och förstörelse (Grosch och Rau 2020). De ovannämnda studierna har alltså studerat hur *objektiv* procedurrättvisa påverkar själviskt beteende, medan vår studie fokuserar på hur *upplevd* procedurrättvisa påverkar själviskt beteende.

1. Experimentets design

Experimentets design, hypoteser och statistiska analys förregistrerades genom Open Science Framework innan experimentet genomfördes (se <https://osf.io/vp24z>). Vi rekryterade 444 engelsktalande deltagare via en online-arbetsmarknadsplattform. Experimentet varade i ca 15 minuter och deltagarna fick en betalning på 1,5 brittiska pund, plus eventuell extra kompensation beroende på hur väl de presterade i tävlingen (se nedan). Deltagarna randomiserades till en av två olika grupper: En grupp fick information om procedurrättvisan medan den andra gruppen inte fick någon explicit information om procedurrättvisan. Allting var identiskt genom hela studien förutom den experimentella manipulationen i steg 2, som beskrivs nedan. I figur 1 visas experimentets flöde.

Steg 1. Tävlingen

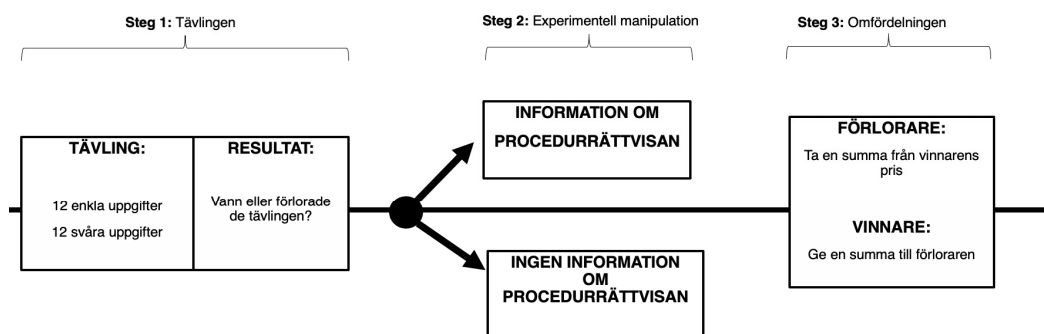
Deltagarna informerades om att de slumpmässigt skulle matchas med, och tävla mot, en annan deltagare i studien. För att ge deltagarna incitament att anstränga sig i tävlingen informerades vi om att den deltagare med flest poäng skulle vinna tävlingen och få högre intäkter än förloraren (vid oavgjort skulle den deltagare som slutförde uppgifterna snabbast utses som vinnare). Deltagarna presenterades med 24 olika tabeller, en åt gången. Varje tabell var antingen grön eller blå och bestod av 105 slumpmässigt ordnade nollor och ettor. Beroende på färgen på tabellen ombads deltagarna utföra antingen en lätt eller en relativt svårare uppgift: de enkla uppgifterna (som presenterades i grönt) krävde att deltagarna skulle klicka ”OK” inom den tilldelade tiden. De relativt svårare uppgifterna (som presenterades i blått) krävde att deltagarna skulle räkna och rapportera antalet nollor i varje tabell. Deltagarna fick en poäng för varje uppgift de klarade att lösa inom de tilldelade 30 sekunderna. Baserat på designen av tidigare studier (som visar att människor överskattar antalet svåra uppgifter de presenteras för; Davidai och Gilovich 2016), presenterades alla deltagare samma antal enkla (12 stycken) och svåra (12 stycken) uppgifter.

Steg 2. Experimentell manipulation

Efter att deltagarna slutfört de 12 enkla och 12 svåra uppgifterna fick de veta om de hade vunnit eller förlorat tävlingen. De fick vidare veta att varje uppgift som dök upp i blått för dem (dvs svår uppgift) dök upp i grönt för deras motståndare (dvs lätt uppgift) och vice versa. Detta betyder alltså att andelen svåra uppgifter som de var tvungna att utföra motsvarade andelen av enkla uppgifter som deras motståndare utfört. I den ena gruppen, som fick information om procedurrättvisan, fick deltagarna sanningsenligt information som sa att hälften av deras och deras motståndares uppgifter var enkla uppgifter och hälften var svåra uppgifter (dvs att båda konkurrenterna tävlade på en jämn spelplan). I gruppen som inte fick information om hur de svåra och enkla uppgifterna fördelats mellan dem och deras motståndare ombads i stället deltagarna uppskatta andelen tabeller som presenterats i blått för dem och deras motståndare.¹

Steg 3. Omfördelningen

Vinnarna av tävlingen fick en prissumma på ytterligare 50 tokens (tio token = ett brittiskt pund). För att undersöka själviskt och altruistiskt beteende fick deltagarna sedan möjlighet att omfördela dessa tokens mellan dem och deras motståndare. Mer specifikt ombads förlorarna i tävlingen bestämma hur många tokens, på en skala från noll till 20, de ville *ta* från vinnaren (dvs själviskt beteende). Vinnarna i tävlingen ombads att bestämma hur många tokens, på en skala från noll till 20, de ville *ge bort* till förlorarna (dvs altruistiskt beteende). I varje par valde vi slumpmässigt en av de två konkurrenternas beslut att bestämma den slutliga betalningen.

Figur 1

Experimentets flöde

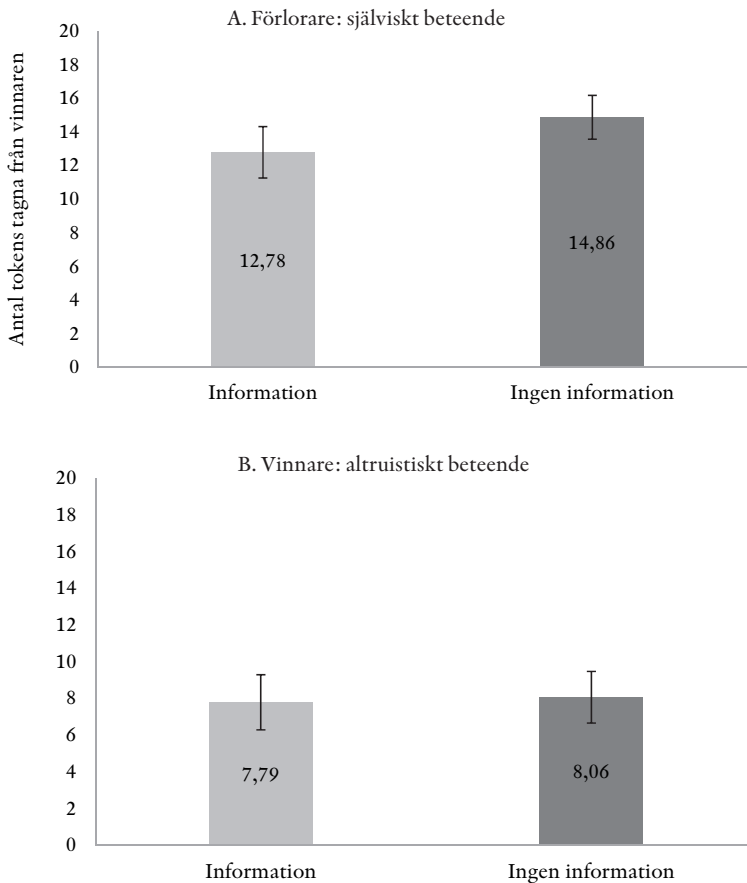
Källa: Författarnas egen konstruktion.

¹ Eftersom andelen tabeller som presenterades i blått (svåra uppgifter) för deltagarna var samma andel som andelen som presenterades i grönt (enkla uppgifter) för deras motståndare kunde deltagarna uppskatta andelen svåra uppgifter som var och en av dem hade presenterats för. Till exempel, om en deltagare uppskattade att 60 procent av deras uppgifter var svåra (blå uppgifter), kunde de dra slutsatsen att 40 procent av deras motståndares uppgifter var svåra (dvs presenterats i blått för deras motståndare).

2. Resultat

Effekten av information om procedurrättvisa på själviskt beteende

Hur påverkar information om procedurrättvisa själviskt beteende för förlorare av tävlingen? Som framgår av figur 2A, tog deltagare som förlorat tävlingen mindre från vinnarens prissumma om de fick information om procedurrättvisan (12,78 tokens) jämfört med om de inte fick någon sådan information (14,86 tokens). Denna skillnad är statistiskt säkerställd² och går i linje med vår första hypotes. Med andra ord, relativt till deltagare som gavs explicit information om rättvisan i tävlingen tog förlorare som bildade sin egen subjektiva uppfattning om rättvisan 15 procent fler tokens från sin motståndare. Däremot finner vi ingen signifikant skillnad i altruistiskt beteende mellan de vinnare som fick information om procedurrättvisan och de som inte fick någon sådan information (se figur 2B). Själviskt beteende

Figur 2

A. Själviskt beteende för förlorare som fick information om procedurrättvisan (till vänster) och de som inte fick information om procedurrättvisan (till höger)
 B. Altruistiskt beteende för vinnare av tävlingen som fick information om procedurrättvisan (till vänster) och de som inte fick information om procedurrättvisan (till höger)

Anm. De svarta linjesegmenten i figuren anger 95-procentiga konfidensintervall.

Källa: Författarnas egen konstruktion och egna beräkningar.

² De statistiskt säkerställda skillnaderna som nämns i texten nedan är baserade på t-tester och en signifikansnivå på fem procent.

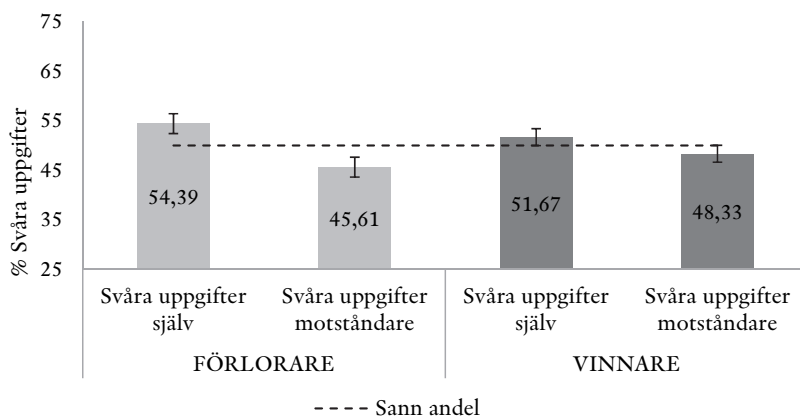
bland förlorare påverkades alltså avsevärt ifall de fick uttrycklig information om rättvisan i tävlingen medan vinnarna i tävlingen gav sina motståndare lika många tokens oavsett tillgängligheten av sådan information.

Varför blir förlorare mindre själviska (men vinnare inte mer altruistiska) när de får information om procedurrättvisa?

Vi predicerade att i avsaknad av någon uttrycklig information om procedurrättvisan skulle förlorarna överskatta tävlingens orättvisa (hypotes 2). Det visar sig att detta också var fallet. Som visas i figur 3 uppskattade de deltagare som förlorade tävlingen och inte fick någon information om procedurrättvisan att de hade stött på en betydligt högre andel svåra uppgifter (54,39 procent) och att deras motståndare hade stött på en betydligt lägre andel svåra uppgifter (45,61 procent). Detta är en statistiskt signifikant skillnad mot vad som faktiskt var fallet (jämfört med 50 procent). De vinnare som inte fick någon information om procedurrättvisan i tävlingen trodde också att de stött på svårare uppgifter än sina motståndare, men deras genomsnittliga uppskattning är endast marginellt högre än det verkliga värdet på 50 procent svåra uppgifter. När vi jämför deltagare som förlorade tävlingen med de som vann tävlingen, ser vi att förlorarna trodde att de hade stött på en högre andel av svåra uppgifter jämfört med vinnarna. Denna skillnad är statistiskt säkerställd även när vi kontrollerar för bakgrundsfaktorer så som poäng i tävlingen, ålder och kön (Hansson m fl 2021).

Slutligen presenteras sambandet mellan deltagarnas uppskattade andel svåra uppgifter och deras omfördelningsbeslut i tabell 1. Lite förvånande, visar resultaten att förlorarnas övertygelse om hur mycket tävlingen var orättvis till deras nackdel (som indikeras av den uppskattade andelen svåra uppgifter) inte var relaterad till deras tendens att engagera sig i själviskt beteende. Däremot är förhållandet mellan vinnarnas altru-

Figur 3
Uppskattad andel svåra uppgifter som presenterats för deltagaren själv och för dess motståndare, uppdelat på vinnare och förlorare av tävlingen

Anm. De svarta linjesegmenten i figuren anger 95-procentiga konfidensintervall.

Källa: Författarnas egen konstruktion och egna beräkningar.

	(1)	(2)
	A. Förlorares själviska beteende	B. Vinnares altruistiska beteende
Uppskattad andel svåra uppgifter	0,059 (0,052)	-0,136* (0,075)
Observationer	109	115

Tabell 1
Korrelationen mellan uppskattad andel svåra uppgifter och omfördelningsbesluten för deltagare som inte fick information om procedurrättvisan

Amm. I tabellen redovisas regressionskoefficienter från en regression där själviskt beteende för förlorare är den beroende variabeln i modell 1 och altruistiskt beteende är den beroende variabeln i modell 2 och uppskattad andel svåra uppgifter är den oberoende variabeln i båda modellerna. Enbart deltagare som inte fick information om procedurrättvisan är inkluderade i denna analys. Robusta standardavvikelser i parentes. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Källa: Egna beräkningar.

istiska beteende och deras uppskattning av svåra uppgifter negativt och marginellt signifikant (p -värdet är 0,07). Deltagarnas uppskattning av andelen svåra uppgifter de stötte på verkade alltså inte vara starkt förknippad med mer själviskt beteende för förlorare och inte heller med mindre altruistiskt beteende för vinnare.

3. Diskussion

Varför är aggressivt, fientligt och själviskt beteende så vanligt förekommande i konkurrensutsatta miljöer? Studiens resultat visar på att frånvaron av uttrycklig information om rättvisa ökar människors tendens att engagera sig i själviskt beteende. Mer specifikt finner vi att information om procedurrättvisa minskar själviskt beteende bland förlorande deltagare medan det inte påverkar beteendet bland vinnarna av tävlingen. Förlorare som bildade sin egen subjektiva bild av huruvida tävlingen var rättvis ansåg att den var orättvis till deras nackdel. Till skillnad från förlorare som informerades om att de tävlade under samma regler och förutsättningar som sina motståndare, var förlorarna som inte informerades om detta mer villiga att agera själviskt efter tävlingen. Våra resultat tyder på att information om procedurrättvisa kan minska det ”moraliska svängrummet” som människor ofta använder för att rättfärdiga själviskt beteende. Precis som att det visats att människor är mer benägna att engagera sig i själviskt beteende när konsekvenserna av deras handlingar är tillräckligt vaga och osäkra (t ex Dana m fl 2007; Exley 2016; Haisley och Weber 2010), finner vi att avsaknad av uttrycklig information om tävlingsprocessen kan ha liknande effekter på själviskt beteende och särskilt bland de som misslyckas.

Eftersom oenigheter om rättvisa kan leda till aggression, fientlighet och konflikt mellan individer som lyckas och de som misslyckas, är det viktigt att förstå när och varför utfallen i konkurrensutsatta miljöer anses legitima. Enkelt uttryckt, att lämna människor i blindo när det gäller procedurrättvisa

kan försvåra samarbete, förtroende och legitimitet i ett samhälle. Tyvärr kan dessa tendenser ses i vår egen vardag som forskare, där envisa forskare tenderar att tappa uppfattningen om det övergripande målet om vetenskaplig utveckling och i stället bedriver forskning på ett etiskt problematiskt sätt, genom att förvränga forskningsresultat och ägna sig åt icke-samarbetsvilligt beteende för att främja sina egna mål (t ex John m fl 2012). Utifrån resultaten i denna studie föreslår vi att fokusera mer på att stärka människors övertygelse om rättvisa genom transparens och information så att vi kan minska sådant själviskt beteende som ofta leder till destruktivitet och oetiska metoder. För att skapa ett mer etiskt och rättvist samhälle är det alltså inte bara viktigt att ordna rättvisa processer – att *informera* om detta kan vara minst lika viktigt.

REFERENSER

- Akbas, M, D Ariely och S Yuksel (2019), "When is Inequality Fair? An Experiment on the Effect of Procedural Justice and Agency", *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol 161, s 114–127.
- Banerjee, R, N D Gupta och M C Villeval (2018), "The Spillover Effects of Affirmative Action on Competitiveness and Unethical Behavior", *European Economic Review*, vol 101, s 567–604.
- Camerer, C F (2011), *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*, Princeton University Press, Princeton.
- Dana, J, G Loewenstein och R A Weber (2012), "Ethical Immunity: How People Violate their Own Moral Standards without Feeling They Are Doing so", i De Cremer, D och A E Tenbrunsel (red), *Behavioral Business Ethics: Shaping an Emerging Field*, Routledge, New York.
- Dana, J, R A Weber och J X Kuang (2007), "Exploiting Moral Wiggle Room: Experiments Demonstrating an Illusory Preference for Fairness", *Economic Theory*, vol 33, s 67–80.
- Davidai, S och T Gilovich (2016), "The Headwinds/Tailwinds Asymmetry: An Availability Bias in Assessments of Barriers and Blessings", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol 111, s 835–851.
- Dunning, D, J A Meyerowitz och A D Holzberg (1989), "Ambiguity and Self-evaluation: The Role of Idiosyncratic Trait Definitions in Self-serving Assessments of Ability", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol 57, s 1082–1090.
- Exley, C L (2016), "Excusing Selfishness in Charitable Giving: The Role of Risk", *The Review of Economic Studies*, vol 83, s 587–628.
- Fehr, E och K M Schmidt (1999), "A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation", *The Quarterly Journal of Economics*, vol 114, s 817–868.
- Gino, F, M Norton, och R A Weber (2016), "Motivated Bayesians: Feeling Moral While Acting Egoistically", *Journal of Economic Perspectives*, vol 30, s 189–212.
- Greenberg, J (1990), "Employee Theft as a Reaction to Underpayment Inequity: The Hidden Cost of Pay Cuts", *Journal of Applied Psychology*, vol 75, s 561–568.
- Grosch, K och H A Rau (2020), "Procedural Unfair Wage Differentials and Their Effects on Unethical Behavior", *Economic Inquiry*, vol 58, s 1689–1706.
- Haisley, E C och R A Weber (2010), "Self-serving Interpretations of Ambiguity in Other-Regarding Behavior", *Games and Economic Behavior*, vol 68, s 614–625.
- Hansson, K, E Persson, S Davidai och G Tinghög (2021), "Losing Sense of Fairness: How Information about a Level Playing Field Reduces Selfish Behavior", *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol 190, s 66–75.
- Inglehart, R m fl (2014), "Round Six – Country-Pooled Datafile Version", <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>, JD Systems Institute, Madrid.
- John, L K, G Loewenstein och D Prelec (2012), "Measuring the Prevalence of Questionable Research Practices with Incentives for Truth Telling", *Psychological Science*, vol 23, s 524–532.
- John, L K, G Loewenstein och S I Rick (2014), "Cheating more for Less: Upward Social Comparisons Motivate the Poorly Compensated to Cheat", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol 123, s 101–109.
- Kelley, H H och J L Michela (1980), "Attribution Theory and Research", *Annual Review of Psychology*, vol 31, s 457–501.

Konow, J (2000). "Fair Shares: Accountability and Cognitive Dissonance in Allocation Decisions", *American Economic Review*, vol 90, s 1072-1091.

Miller, D T och M Ross (1975), "Self-serving Biases in the Attribution of Causality: Fact or Fiction?", *Psychological Bulletin*, vol 82, s 213-225.

Pyszczynski, T och J Greenberg (1987), "Toward an Integration of Cognitive and Motivational Perspectives on Social Inference: A Biased Hypothesis-Testing Model", *Ad-*

vances in Experimental Social Psychology, vol 20, s 297-340.

Tinghög, G, D Andersson och D Västfjäll (2017), "Are Individuals Luck Egalitarians? – An Experiment on the Influence of Brute and Option Luck on Social Preferences", *Frontiers in Psychology*, vol 8, art 460.

Zuckerman, M (1979), "Attribution of Success and Failure Revisited, or: the Motivational Bias is Alive and Well in Attribution Theory", *Journal of Personality*, vol 47, s 245-287.